

יש להתבונן היטב ולהזהר במאד בטרם פוסקים דין הלכה למעשה. אף לכשנדמה שהענין „פשוט בתכלית הפשטות“. וכך היה מדגים:

„נטל מאן־דהוא מקל בידו ובמזיד שבר חלון של שכנו. לכאורה הדין הוא פשוט — כשהזיק חב המזיק לשלם — שמים כמה היה החלון שזה ומחייבים את המזיק לשלם דמי פחתו. ואילו בהעמקה יתירה אין הדין פשוט כלל: אם הבית דין קרקע לו הרי הדין הוא ששמים את החלון אגב הבית, כמה שזה הבית לפני ההיזק ובכמה הוזל עקב החלון השבור, והפרש זה מתחייב המזיק לשלם לניזק. אם כך, הרי קשורים בזה כמה פרטי דינים...“³.

ההשכלה על סיסמאותיה החמרניות של דאגה לתכלית, שיתקה את מרכזי התורה. לומדות חדלה מלהוות יחוס. העשירים חדלו מלחפש אחרי תלמידי חכמים על מנת להשיא להם בנותיהם. העניים לא השיגה ידם לכלכל את חתניהם לאחר נשואיהם. ליחיד הסגולה ששאפו להמשיך בתלמודם, שוב לא ניתנה האפשרות לכך. מצב זה רועע מאליו את הישיבות, יען כי בעלי הכשרונות המובחרים והעלויים לא ראו לפנייהם שום עתיד. יראי ד' נאנחו בראותם את היחידות הולכת ונחלשת, ברם המשכילים צהללו בחגגם את נצחונותיהם.

רעיון הכולל החיה לפיכך את הישיבות בפולין וליטא והגביר את החשק ללמוד תורה ולהשתלם בידיעותיה. בן התורה, בעזבו את הישיבה, שוב לא הרגיש עצמו בודד ועוזב.

עם זה סייעה להכות את ההשכלה מכת מות ברחוב היהודי, הריאקציה האנטישמית שהתחוללה באותם הימים. השנאה ליהודים התגברה לא ברוסיה

---

3. אגב מענין להזכיר, כי דעת בעלי הבתים רק לעתים נדירות מתאימה לדעת התורה. לשם הדגמה יכולה לשמש התופעה הבאה:

כשתנינוק, למשל, גורם נזק לשכן, מדרך העולם הוא, שהאב או האם חשים מיד להבטיח לניזוק שיפצו את נזקו. ואילו במקרה שעוף גורם נזק לזולת אין בעליו רואה עצמו אחראי לכך. כך היא דעתם של „בעלי הבתים“. ברם, דעתו של הלמדן, שהיא דעת התורה, היא ממש היפוך זה: „חרש שוטה וקטן... שחבלו באחרים פטורים“; לעומת זה, עוף שגורם נזק, בעליו אחראי לו כמו לשור המזיק (בבא קמא י"ז).

עם זה יש לציין, שביחס למקלקל חלק מבית של חברו, נוטה דעתו של ה„חזון איש“, שהמזיק משלם את הוצאות התיקון. וז"ל בספרו לבבא־קמא, סימן ו' סק"ג: „ויש לעיין, היבא שקלקל כותל ביתו — של חברו — ואי שיימינן כל הבית לא נפחת כלל כספו, היכי שיימינן. ונראה, דכיון דאין בית עומד למכירה, אלא לתקן בדקיה, משלם מה שחברו מפסיד בהוצאות התיקון“. יעוין שם, שמבסס הנחתו זו בראיות בהרחבה.